

Joost en Koos werken bij Platform31. De kennis- en netwerkorganisatie Platform31 ziet de trends in stad en regio. Platform31 verbindt beleid, praktijk en wetenschap rondom actuele vraagstukken en komt tot een aanpak waarmee bestuurders, beleidsmakers en uitvoerders direct aan de slag kunnen. De oplossingen houdt Platform31 niet voor zichzelf: iedereen profiteert mee van de resultaten. Koos houdt zich veel bezig met de trends en ontwikkelingen in de steden, gemeenten en regio's en welke opgaven hieruit voortvloeien. Hij is samen met Marloes Hoogerbrugge ook auteur van de studie *Naar een strategie voor middelgrote steden*. Joost is de linking pin tussen het Platform Middelgrote Gemeenten en Platform31. Hij organiseert de ondersteuning van Platform31 van het Platform Middelgrote Gemeenten.

Inleiding op Midsize NL.

Inleiding

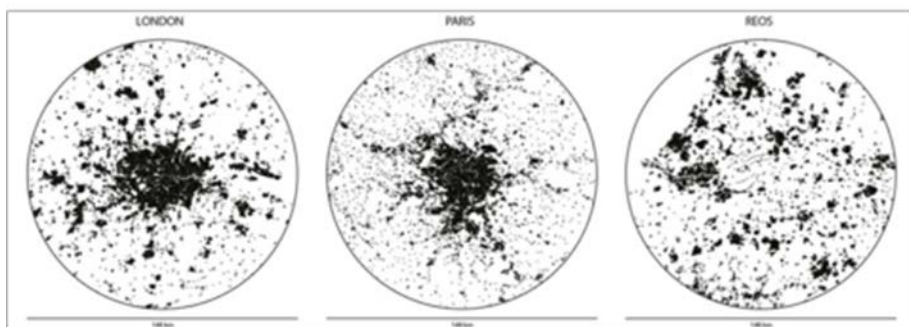
- Kennis- en inspiratietraject Midsize NL
- Magazine Midsize NL: het toekomstperspectief van de middelgrote stad
- Trends en uitdagingen
- Masterclasses 'Kracht v.d. middelgrote stad'

Waarom MidsizeNL?

- Versterken van het stedelijk netwerk
- Agglomeratiekracht vergroten en internationale concurrentiepositie verstevigen
- Ruimtelijke concentratie + opschaling = verschraving voorzieningen
- De relatieve positie van middelgrote steden verslechterd

De positie van de Nederlandse steden en middelgrote steden is geheel anders dan in het buitenland waar vaak één grote stad een hele regio half zo groot als Nederland domineert. Zie de dominantie van Londen en Parijs in hun regio op een schaal die identiek is met de polycentrische structuur in Nederland.

De zelfde polycentrische structuur met vele kleine en grote steden zie je ook in onderstaande figuur. Middलगrote steden die in de Nederlandse definitie veel kleiner zijn dan de middलगrote steden in de Europese definitie. In de kaart is ook het gescheurde rompertje van Friso de Zeeuw ingetekend als het gebied in Nederland met de meeste dynamiek. De ligging van de middलगrote steden doet er dus toe. Wij komen daar later op terug.

Waar hebben we het over?

Europese definitie: 50.000 – 250.000 inwoners

Nederlandse definitie: 50.000 – 100.000 inwoners

Stad met regionale functie

Grote verschillen: dé middलगrote stad bestaat niet

Vraagstukken, trends en ontwikkelingen vertonen wel overlap

De kracht en zwaktes van de middलगrote steden kunnen ook samengevat worden en dit is mede een aanleiding voor het gedeeld zoekproces naar goede antwoorden en strategieën.

De kracht en zwakte van middelgroot

- + Middelgrote steden zijn belangrijke schakels in het stedelijk netwerk van NL
- + Wel de lusten, niet de lasten van de grote stad
- + Menselijke maat en overzichtelijkheid: experimenteren
- + Goed bestuur dat dichtbij de burgers staat kan echt het verschil maken
- Voor veel middelgrote steden is het een dubbeltje op z'n kant
- Minder voorzieningen betekent een verschraving van de identiteit
- Middelgrote steden moeten extra hun best doen om economisch te zijn aangehaakt op mondiale ketens en netwerken

Het zoek- en denkproces naar een strategie voor de middelgrote gemeenten om in te spelen op de trends en ontwikkelingen en hun opgaven heeft Platform31 voor het Platform Middelgrote Gemeenten willen ondersteunen met het rapport *Naar een strategie voor middelgrote steden*. U kunt het rapport downloaden via de website van Platform31. Als u een hardcopy exemplaar wilt ontvangen kunt u contact opnemen met Marloes Hoogerbrugge: marloes.hoogerbrugge@platform31.nl of 06 - 57 94 21 69

Inleiding onderzoek

- Verdiepingsslag
- Vertaling trends naar concrete(re) opgaven
- Focus op G32 & PMG-gemeenten
- Handvatten voor strategievorming

Het denk- en zoekproces verloopt in drie stappen. Wij gaan daar vandaag mee oefenen.

Inhoud

- Stap 1: Uitgangspositie van de middelgrote stad – hoe staan de steden er (relatief) voor?
- Stap 2: Richtinggevende opgaven – keuze uit 18 verschillende opgaven
- Stap 3: Positie van de stad in de regio – positie is bepalend voor strategie: onderscheid in drie typen middelgrote steden

De eerste stap is het vaststellen en doordenken van de uitgangspositie. Mede in het licht van de trends, ontwikkelingen en opgaven hebben wij uw uitgangspositie in vergelijkend perspectief geschetst. Wij lichten er vijf aspecten uit: demografie, economie, de kwaliteit van uw beroepsbevolking, de kwaliteit van uw woon- en leefomgeving en uw situatie in het licht van de ingrijpende duurzaamheidstransitie. U kunt dat makkelijk aanvullen, verrijken, aanscherpen of nuanceren met eigen inzichten.

Stap 1 - Uitgangspositie

- Spiegel en spiegelen
- Karakteristieken van de stad
- Hoe staat de stad er (relatief) voor?
  - Demografie
  - Economie
  - Kwaliteit human resources
  - Kwaliteit woon- en leefomgeving
  - Duurzaamheidsbalans

Zoals gezegd wordt bij het doordenken van de uitgangssituatie van de middelgrote steden in deze presentatie ook gebruikt gemaakt van de trendstudie die Platform31 voor de steden heeft gemaakt.

De algemene trendstudie

- *Acht* trendhoofdstukken: demografie, economie, sociaal, technologie, veiligheid, ruimte/wonen, duurzaamheid, bestuur
- *Dertig* thematische opgaven, bedreigingen, kansen en oplossingsrichtingen
- *Honderdvijftig* opties en invalshoeken om over na te denken
- Langs *twee* denklijnen de samenhangende opgaven
- www.platform31.nl/trends2018

De trendstudie bevat:
 40 trends in acht hoofdstukken: demografie, economie, sociaal, technologie, veiligheid, ruimte/wonen, duurzaamheid en bestuur met *30 gerubriceerde opgaven*, denk- en oplossingsrichtingen waar de politiek over na kan denken en keuzes in kan maken; en *150 opties*, mogelijkheden, kansen en bedreigingen; een breed spectrum. Elk hoofdstuk ongeveer vijf bladzijden.

Daarnaast zijn samenhangende opgaven beschreven als de centrale opgaven die de trends en ontwikkelingen en opgaven verbinden. 1) Van een tijdperk van veranderingen naar een verandering van tijdperken, 2) Transformeren, innoveren en vernieuwen, 3) Meer samenhang, meer integraal en minder verkokering in het beleid, 4) Aandacht voor de balans in de stad en 5) Meer ruimte voor eigen regie Of als samenhangende opgave met een leidend motto: ‘de verbindende stad’, ‘de regionale stad’, ‘de innovatieve stad’ en ‘de onderscheiden stad’.

Wij maken ook allerlei maatwerkproducten en verbijzonderen van deze trendstudie voor gemeenten als Haarlem, Bergen op Zoom, Enschede, Zaanstad, Roosendaal, Rijssen-Holten, Nissewaard (Spijkenisse), Arnhem, Nijmegen, Capelle ad IJssel, de gemeenten in Flevoland en de provincie Flevoland en de middelgrote gemeente in Zeeland en de provincie Zeeland.

Demografische trends en ontwikkelingen

Volgens de laatste nationale bevolkingsprognoses groeit in Nederland de bevolking van 17,1 miljoen in 2017 tot 17,8 miljoen in 2030 en 18,1 miljoen inwoners in 2040. Deze groei vindt met name in de steden plaats door een (wereldwijde) trek naar de stad. De verschillen tussen de regio’s, grote en middelgrote steden en gemeenten zijn echter groot. Er is sprake van *verdeelde triomf*. Daarnaast zijn algemene trends in de bevolkingsontwikkeling van de steden de toenemende vergrijzing, de ontgroening, de stijging van de buitenlandse migratie,

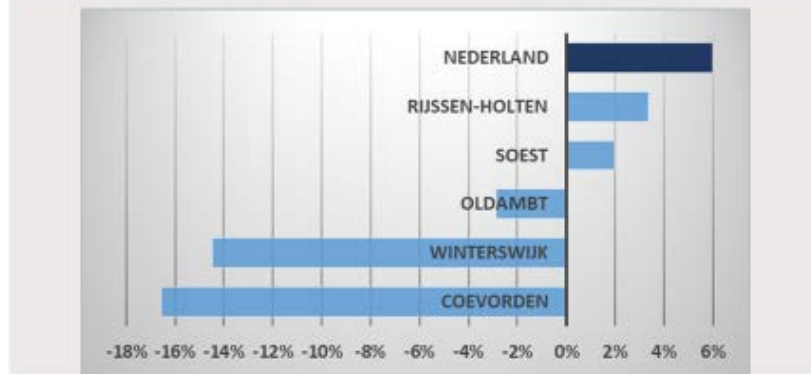
het positieve binnenlandse migratiesaldo en de sterke verandering van de huishoudsamenstelling naar meer (oudere) eenpersoonshuishouden.

De vergrijzing neemt in heel Nederland en in de middelgrote steden toe. Waarbij in sommige middelgrote steden de groei niet meer zo heel sterk is in vergelijkend perspectief omdat men al behoorlijk vergrijst is. In algemene zin zijn er niet alleen relatief meer ouderen, zij worden gemiddeld ook steeds ouder. Dus het aantal 80-plussers of 100-plussers groeit nog harder dan het aantal 65-plussers. Daarbij ligt het tempo van de vergrijzing in de Randstad en in de steden lager dan in perifeer gelegen regio's en op het platteland.

De verschillen in vergrijzing en aantrekking van binnenlandse en buitenlandse migranten maakt dat de ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking sterk verschilt tussen middelgrote steden en gemeenten. Algemeen zien we - dankzij de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd - dat het totaal aantal mensen tussen de 20 jaar en de AOW-gerechtigde leeftijd de komende vijftien jaar nog zal toenemen. Van 10,1 miljoen in 2015 naar 10,5 miljoen in 2030. Wel zwakt de groei van de potentiële beroepsbevolking af gedurende deze periode en zal zij rond 2040 gaan krimpen. In diverse regio's aan de randen van Nederland zal de potentiële beroepsbevolking al in de komende jaren afnemen. Na 2030 groeit de potentiële beroepsbevolking alleen nog in de agglomeraties Amsterdam, Delft, Zaanstreek, Haarlem en Den Haag door de instroom van jongvolwassenen uit binnen- en buitenland en hieraan gerelateerd een toename van het geboortecijfer. De grote verschillen in bevolkingsontwikkeling vragen om specifiek beleid voor elk van de middelgrote gemeenten, passend bij hun eigen bevolkingsontwikkeling.

In de recente prognoses van CBS/PBL groeit de komende twintig jaar (2017 tot 2040) de bevolking van Rijssen-Holten met 3,4 procent en van Soest met 2 procent. Dit is minder dan de verwachte groei in heel Nederland (6 procent). In Oldambt (- 2,9 procent), Winterswijk (- 14,5 procent) en Coevorden (- 16,6 procent) krimpt volgens de CBS/PBL prognoses de bevolking. Een zeer bescheiden groei van de bevolking zoals in Rijssen-Holten en Soest vind ik geen nadeel. De strategische opgave voor de toekomst is het verbeteren van de woon- werk- en leefomgevingen en dat gaat makkelijker dan je daarnaast ook nog een substantiële kwantitatieve groei moet accommoderen.

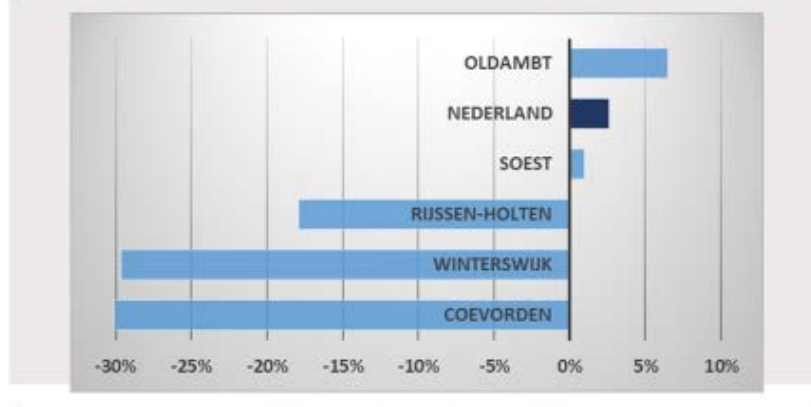
Ontwikkeling bevolking 2017 – 2040

Bron: CBS, Statline

In Oldambt, Nederland en Soest naar verwachting geen ontgroening, maar nog een bescheiden groei van het aantal jongeren van 0 tot 20 jaar. Wel ontgroening in Rijssen-Holten (- 17,9 procent), Winterwijk (- 29,7 procent) en Coevorden (- 30,4 procent). De bescheiden of de krimp betekent dat er geen grote investeringen meer nodig zijn in jeugdvoorzieningen (scholen, sport, jeugdzorg).

Ontgroening 2017 – 2040: 0 – 20 jaar

Bron: CBS, Statline

Wat ik echter het belangrijkste vind, is de verwachte toe- of afname van de potentiële beroepsbevolking. In vele gemeenten en regio's neemt de potentiële beroepsbevolking af en

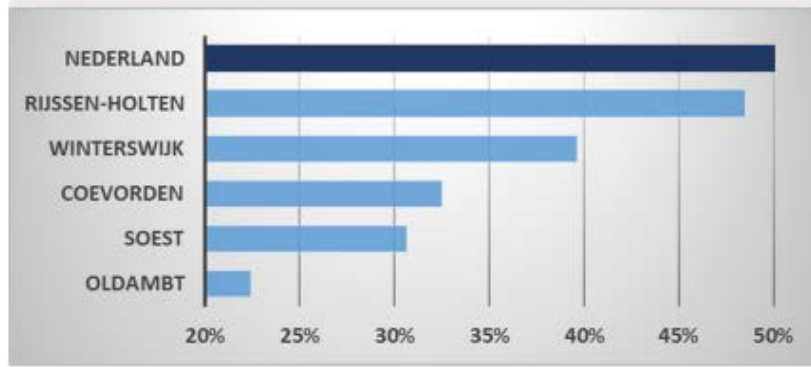
dreigen economische activiteiten in de toekomst onder druk te komen staan. Evenals dat er allerlei knelpunten gaan ontstaan bij het aantrekken van onderwijzers, verpleegsters, ambtenaren en politieagenten. Als benadering van de potentiële beroepsbevolking heb ik gekozen voor de leeftijdsgroep 20-65 jaar. Dit is met de toename van de pensioengerechtigde leeftijd niet exact de potentiële beroepsbevolking. Maar statistisch zijn de prognoses voor de bevolking van de kleinere gemeenten alleen voor deze groep zonder nadere navraag bij het Centraal Bureau voor de Statistiek beschikbaar. Voor de vergelijking met andere gemeenten ben ik ook gedwongen dezelfde statistische bron voor alle gemeenten te gebruiken. In Rijssen-Holten daalt de leeftijdsgroep 20-65 jaar (bij benadering de potentiële beroepsbevolking) niet. In heel Nederland daarentegen neemt de potentiële beroepsbevolking met -/- 6,4 procent af. En de afname in Soest (- 8,8 procent), Oldambt (-16,2 procent, Winterswijk (- 29,4 procent) en Coevorden (- 30,6 procent) ligt daar nog in belangrijke mate onder.

Bron: CBS, Statline

De verwachte afname van de beroepsbevolking betekent dat het vergroten van de arbeidsparticipatie en de arbeidsproductiviteit van groot belang wordt voor het (regionale) bedrijfsleven.

Vergrijzing 2017 – 2040: 65+

Bron: CBS, Statline

De vergrijzing valt in Coevorden, Soest en Oldambt relatief mee. Deels omdat de vergrijzing al vrij hoog is. Wel zal de groep 80-plussers nog sterker toenemen en juist voor deze groep is het organiseren van goede zorg aan huis en in de wijk een belangrijke beleidsopgave. Een goede sociale infrastructuur in de nabijheid betekent: de zogenaamde Triple A (arts, apotheek, AH).

Maar tegelijkertijd hoeft de vergrijzing geen probleem zijn als daar goed op ingespeeld wordt. Hoewel het inkomensniveau van gepensioneerden over het algemeen lager ligt dan dat van werkenden hebben gepensioneerden een veel hogere consumptiequote (ongeveer 120%) dan de groep tussen de 35 en 50 jaar (ongeveer 80%). De hogere consumptiequote heeft een groter effect dan de gemiddeld lagere inkomens. De vergrijzing zorgt naast een groeiende markt voor gehoortoestellen, rollators en trapliften voor een groei in het toerisme, de recreatie en cultuur. En er is zelfs een belangrijke kans op méér ondernemerschap en méér startende kleine ondernemingen. In Amerika is de kans dat mensen tussen 55 en 65 jaar een onderneming starten 65 procent groter dan dat mensen tussen 20 en 34 jaar een onderneming starten. In het Verenigd Koninkrijk is 40 procent van de nieuwe ondernemers ouder dan vijftig jaar en bijna 60 procent van de 70-plussers werkt nog als ZZP'er. En juist de flexibele, onzekere, klusjeseconomie past uitstekend bij de ouderen die naast hun AOW en pensioen op een flexibele wijze nog mee willen doen en iets bij willen verdienen (naast natuurlijk hun belangrijke bijdrage als vrijwilliger, oppas of mantelzorger).

Economische trends en ontwikkelingen

De economische kansen liggen op het terrein van persoonlijke dienstverlening, toerisme, horeca, cultuur, nieuwe vormen van zorg (naar verwachting zijn er bijvoorbeeld de komende jaren 100.000 mensen extra nodig in de ouderen- en verpleeghuiszorg), de bouw (indien voldoende vernieuwend), slimme fabrieken, kleinschalige industrie, ambacht en sociaal ondernemerschap. En vooral de transitie naar een meer duurzame economie en samenleving biedt vele nieuwe economische kansen (duurzame energie, aanleggen van

nieuwe infrastructuur en netwerken, circulaire economie). Repareren, producten samenstellen uit oude onderdelen en het herwinnen van grondstoffen uit producten bieden op termijn veel kansen voor nieuwe vormen van bedrijvigheid en nieuwe banen (zeker ook voor laagopgeleiden). De werkgelegenheid zal naar verwachting afnemen bij de overheid, in het onderwijs, de financiële dienstverlening en in de detailhandel.

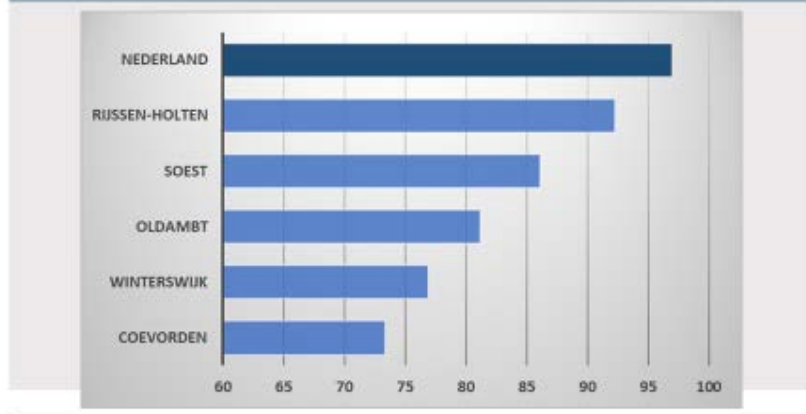
De economie wordt een *zandlopereconomie*. Wij zien overal dat de economie in toenemende mate een zandlopereconomie wordt. Met een stabiele ontwikkeling voor laagopgeleiden (al wordt een deel verdrongen door middengroepen die naar beneden zakken en laagopgeleiden verdringen) en een groeiend werkgelegenheidsaandeel voor hoger opgeleiden. De krimp zit in de middenberoepen. Voor de middenklasse zijn er dramatische scenario's dat door de technologische ontwikkelingen 50% hun baan zal verliezen. Andere deskundigen verwachten dat het hooguit 10 procent zal zijn. Omdat het menselijke werk in een "robot economie" (kunstmatige intelligentie, virtual reality, lerende software) vaardigheden vergt zoals creativiteit, problemen oplossen, verzinnen van nieuwe ideeën, empathie, sociale vaardigheden en sociale interactie. Vaardigheden die een robot moeilijk kan ontwikkelen. Ook niet-cognitieve vaardigheden zoals doorzettingsvermogen en veerkracht worden belangrijker.

Maar wat er ook van de ramingen mag uitkomen de werkelijkheid is ook al verontrustend genoeg voor de middengroepen en middenberoepen. De 80.000 banen die verdwijnen in de financiële dienstverlening en de 150.000 administratieve banen die, volgens het UWV, de afgelopen vijf jaar zijn verdwenen plus de 150.000 administratieve banen die de komende vijf jaar naar verwachting nog verloren zullen gaan. En het zijn vooral de MBO'ers in administratieve beroepen onder de middengroepen (méér dan de personen met een havo- of vwo-opleiding) die risico lopen.

De economische onzekerheden, het disruptieve karakter van de technologische ontwikkelingen en de ingrijpende duurzaamheidstransitie maken tevens duidelijk dat het *aanpassingsvermogen* en de *veerkracht* van de inwoners in de middelgrote steden voor de toekomst cruciaal zijn. En dat plaatst het arbeidsmarktbeleid en het onderwijs in het centrum van de aandacht.

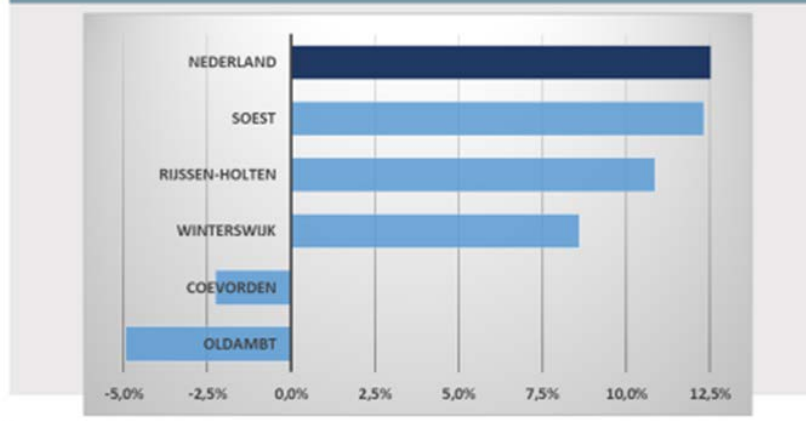
Als het over de veerkracht en het aanpassingsvermogen van uw economieën gaat dan ben ik geneigd om naar de toename in het aantal banen en de toename van nieuwe ondernemingen (aantal oprichtingen, toename aantal vestigingen en aantal snelgroeiende bedrijven) te kijken. De middelgrote gemeenten scoren in het aantal oprichtingen en de ontwikkeling van het aantal vestigingen onder het Nederlandse gemiddelde. Daarbij doet Rijssen-Holten het over het algemeen redelijk goed.

Aantal oprichtingen 2016 (per 1.000 vestigingen)

Bron: waarstaatjegemeente.nl

Ontwikkeling vestigingen 2012 – 2016

Bron: LISA

Bron: waarstaatjegemeente.nl

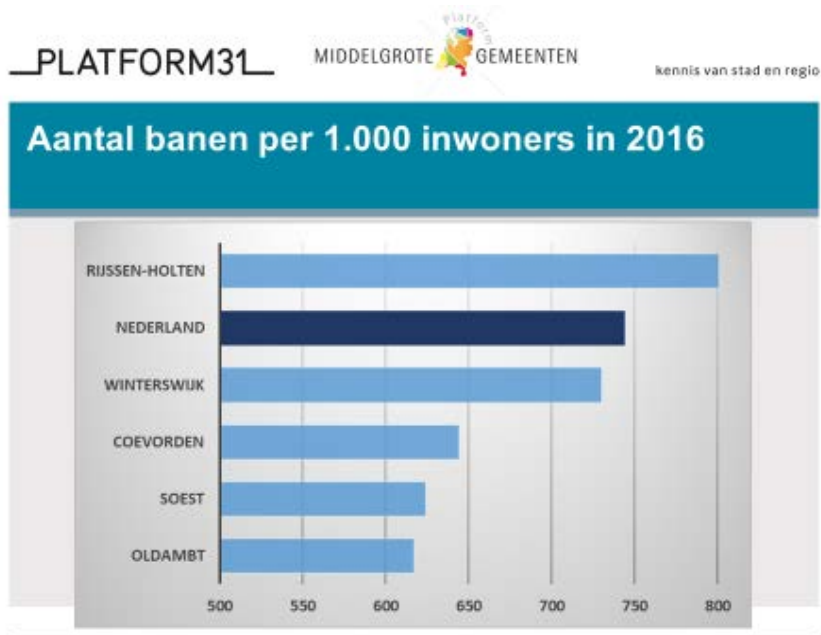
De afgelopen vijf jaar neemt het aantal banen in Rijsen-Holten toe met 2 procent volgens de gegevens van LISA. Rijsen-Holten doet het beter dan Nederland en de andere middelgrote gemeenten die vanmiddag aanwezig zijn.

Bron: LISA

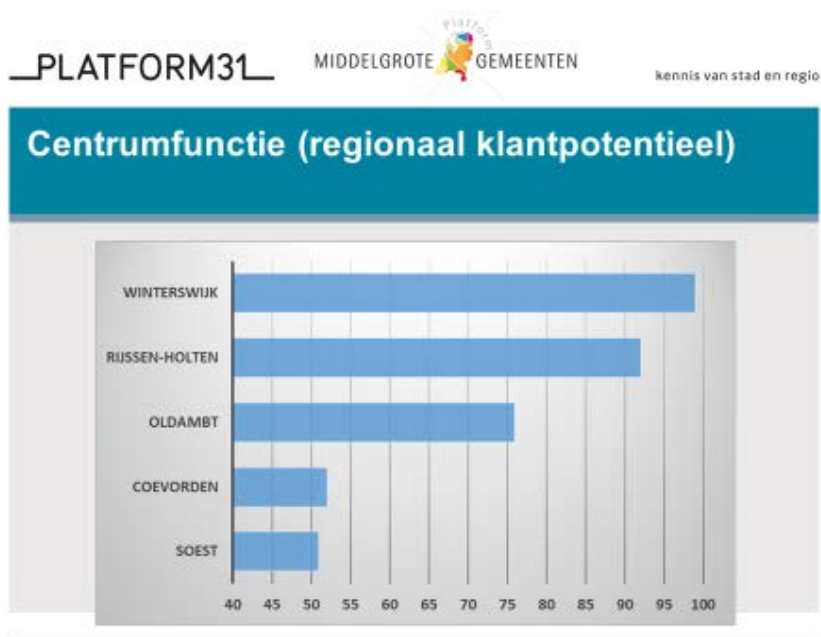
In het aantal banen per 1.000 inwoners van 20 – 65 jaar wordt duidelijk in welke mate de middelgrote gemeente een woon- of werkstad is. Oldambt (617 banen per 1.000 inwoners van 20-65 jaar) is een sterkere woongemeente dan Rijsen-Holten. Al hoeft het relatief beperkte aantal banen met een sterk grote stad in de nabijheid (Soest met Utrecht en

Amsterdam) geen probleem te zijn. Wel moeten inwoners dan met goede verbindingen naar hun werk, buiten de gemeente, kunnen pendelen. In algemene zin is voor de kwaliteit van de woonomgeving en de aantrekkelijkheid van een stad de bereikbaarheid van banen belangrijker dan het aantal banen binnen de eigen gemeentegrenzen.

Bron: waarstaatjegemeente.nl

Winterswijk en Rijssen-Holten zijn een sterkere centrumgemeente dan Coevorden en Soest. Het relatieve regionale klantenpotentieel is als statistische berekende maatstaf door het Centraal Bureau voor de Statistiek de verhouding tussen het aantal potentiële regionale klanten en het aantal inwoners van een gemeente.

Bron: CBS, Statline

De afgelopen jaren worden gekenmerkt door een structurele, langdurige leegstand van zowel kantoren (17% leegstand) als winkels (10% leegstand) in Nederland. De verwachting is dat de structurele leegstand niet snel verandert. In de kantorenmarkt door een toename van het thuiswerken, zzp'ers en het Nieuwe Werken. En in de detailhandel door de grote overcapaciteit en structurele veranderingen in het retaillandschap mede door de opkomst van internetwinkels. Er zijn echter belangrijke verschillen per stad en regio: de kantorenleegstand is het hoogst in de Randstad, in het bijzonder rondom Amsterdam en in het Rijnmondgebied. Winkelleegstand is er juist veel buiten de Randstad en met name in de krimpregio's. Daarnaast is er wat betreft bedrijventerreinen sprake van een kwalitatieve mismatch in nagenoeg alle regio's: het huidige aanbod sluit niet aan bij de veranderende economie en wensen.

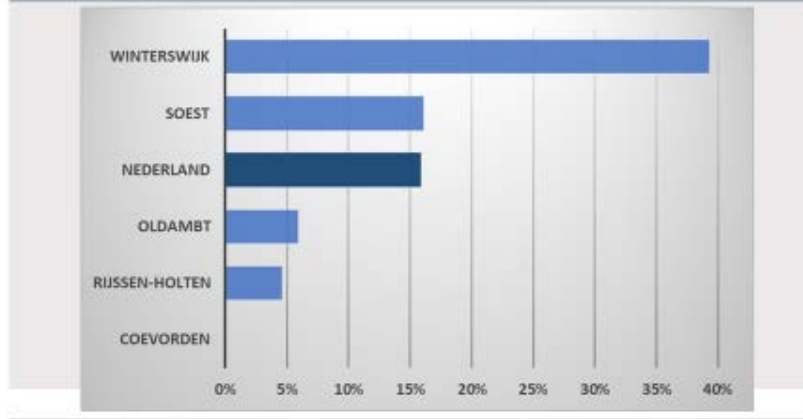
De omvang van de winkelleegstand in procenten van het winkelvloeroppervlakte is in Oldambt opmerkelijk hoog. Dit past bij het algemene beeld dat de winkelleegstand relatief hoog is in de krimpregio's. Dit dwingt hoogstwaarschijnlijk om de winkelfunctie nog sterker te gaan concentreren in het winkelhart.

Bron: Planbureau voor de Leefomgeving, Infographic leegstand winkels

In Winterswijk valt de hoge leegstand van kantoren op. In procenten van de totale verhuurbare kantoorvloeroppervlakte 39,3 procent in begin 2017. In de statistiek van het Planbureau voor de Leefomgeving is de kantorenleegstand in Coevorden nul procent.

Leegstand kantoren 1-1-2017

Bron: Planbureau voor de Leefomgeving, Infographic leegstand kantoren

Kwaliteit human resources

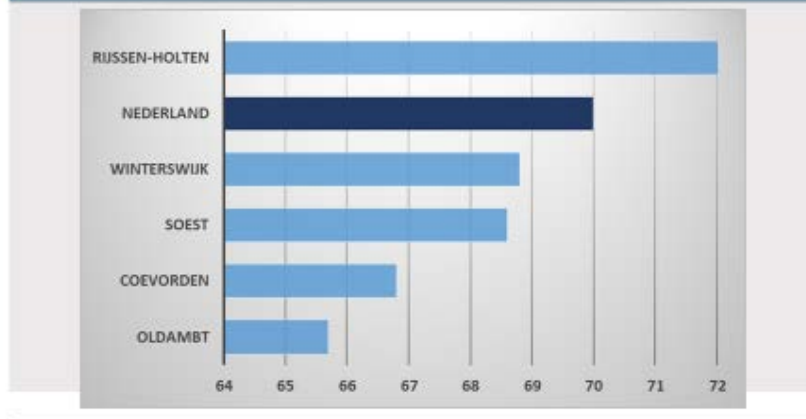
De ontwikkeling van het aantal banen per stad verschilt enorm, door verschillen in sectorstructuur, ligging, ondernemerschap, innovativiteit, aanpassingsvermogen en de kwaliteit van het arbeidsaanbod. Voor de toekomst zijn de verwachtingen relatief gunstig voor steden met een grote industriële sector, veel zakelijke dienstverlening (exclusief de financiële sector), en een diensten- en zorgsector. In die sectoren is vooral de specialisatie in (kennis)intensieve productiefasen en de bijbehorende taken van belang. In Nederland, de steden en middelgrote gemeenten neemt daarnaast het relatieve belang toe van arbeid voor laaggeschoolde banen en vooral van hooggeschoolde banen. Dit ten koste van de middelbaar geschoolde beroepsgroepen.

Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking bepaalt in zeer belangrijke mate de regionale economische groei. Dit betekent dat een goed en beter opgeleide beroepsbevolking, meer permanente educatie, minder mismatches op de arbeidsmarkt, een betere kenniscirculatie en een hogere arbeidsparticipatie de kansen vergroten op een positieve economische ontwikkeling in stad en stadsregio.

Hoe zit het met de kwaliteit van de human resources? Dit is cruciaal voor de toekomst. Met uitzondering van Rijssen-Holtén ligt de bruto-arbeidsparticipatie onder het Nederlandse gemiddelde.

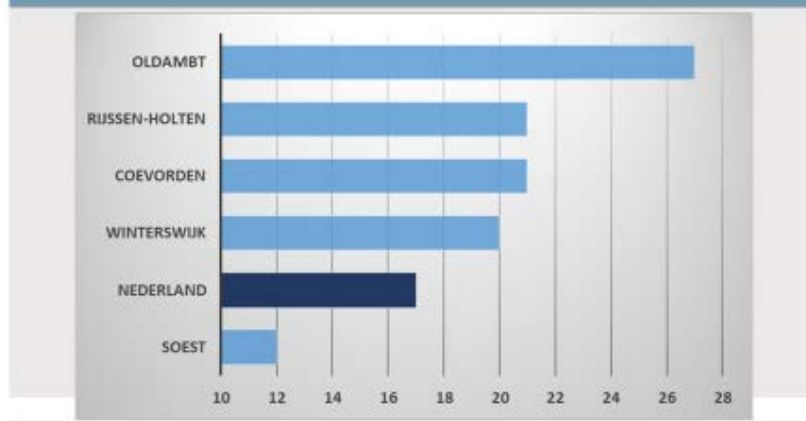
Bruto arbeidsparticipatie 2016 (in %)

Bron: CBS, Statline

Het percentage laagopgeleiden in procenten van de beroepsbevolking is in alle middelgrote gemeenten, met uitzondering van Soest, groter dan het percentage laagopgeleiden in heel Nederland.

Laag opgeleiden in % beroepsbevolking

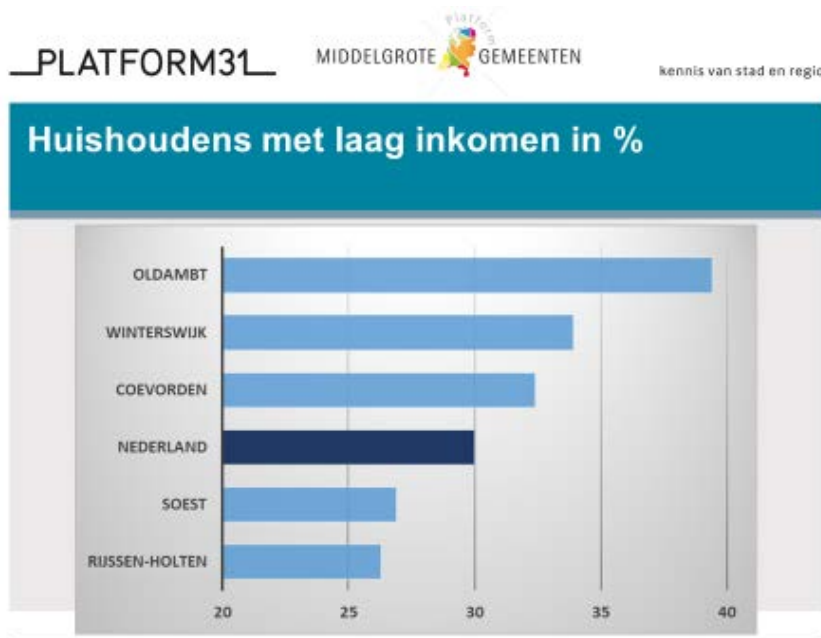

Bron: CBS, Statline

Maar er is geen enkele reden op depressief te worden van het aantal lager opgeleiden. Integendeel. Er zijn plenty kansen voor lager opgeleiden in het toerisme, de horeca, de persoonlijke dienstverlening, het nieuwe ambacht en de duurzaamheidstransitie (bouw, installatie, circulaire economie). Verder neemt het aantal laagopgeleiden in de

beroepsbevolking met ongeveer een ½ miljoen mensen af in de komende tien jaar. Wat indirect een bedreiging is voor de lager opgeleiden is de ontwikkeling van de economie naar een zandlopereconomie met hoogopgeleide en laagopgeleide banen en een relatieve reductie van het aantal middenklasse banen. De positie van de lager opgeleiden blijft precair – ondanks de kansen en hun afname in aantal - omdat een deel van de middengroepen naar beneden zakt en de lager opgeleiden verdringt of zal verdringen. In de loop van een jaar is de omvang van deze groep zakkers tussen de 12 en 28 procent volgens het recente rapport *De val van de middenklasse* van de WRR. Daardoor blijft de positie van laagopgeleiden precair, staat het loonniveau van laagbetaalde banen onder druk en neemt onder laagopgeleiden naar verwachting de loonongelijkheid, de werkloosheid en de armoede toe. Vanuit deze analyse dat het probleem vooral verdringing betreft, kan het arbeidsmarktbeleid van het Werkplein ingericht worden op de positie van de lager opgeleiden.

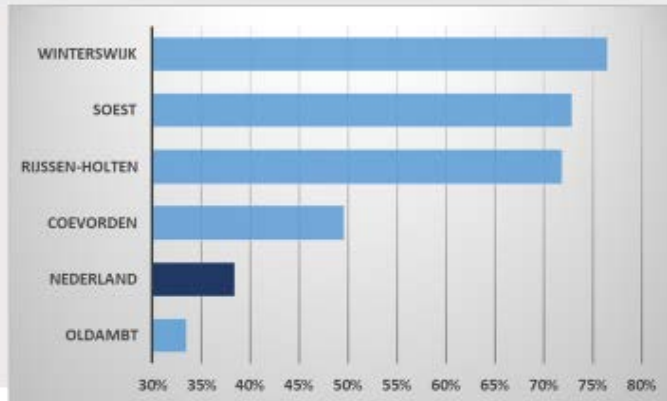
De sociale problematiek is vooral groot in Oldambt en veel minder in Soest en Rijssen-Holtén. Huishoudens met een laag inkomen (2e tot en met 4e deciel) in procenten van het aantal huishoudens.

Bron: CBS, Statline

Het aantal bijstandsgerechtigden neemt in Oldambt niet meer sterk toe (+ 34 procent), omdat het aantal bijstandsuitkeringen in procenten van de bevolking van 20 – 65 jaar reeds hoog is (6,5 procent). Het laagste aandeel van de bijstandsgerechtigden in de bevolking van 20 – 65 jaar kent Rijssen-Holtén in 2016 (1,7 procent). De toename van het aantal bijstandsgerechtigden is 72 procent. Het niveau in 2016 is in Winterswijk 3,8 procent en de toename van het aantal bijstandsgerechtigden 2007-2015: 77 procent.

Toename bijstand 2007 - 2015

Bron: CBS, Statline

Los van het aantal bijstandsgerechtigden en de schadelast voor de gemeenten, is een veel belangrijker aspect voor de toekomst het aantal mensen dat langs de kant staat en dat wij niet benutten in het arbeidsproces. De vele mensen die niet meedoen, de sociale scheidslijnen die dat teweeg brengt en het onbenutte potentieel dat wij sociaal en economisch niet benutten. Een luxe die wij ons eigenlijk niet meer kunnen permitteren, gezien de krimpende potentiële beroepsbevolking.

Totaal uitkeringsgerechtigden 2016

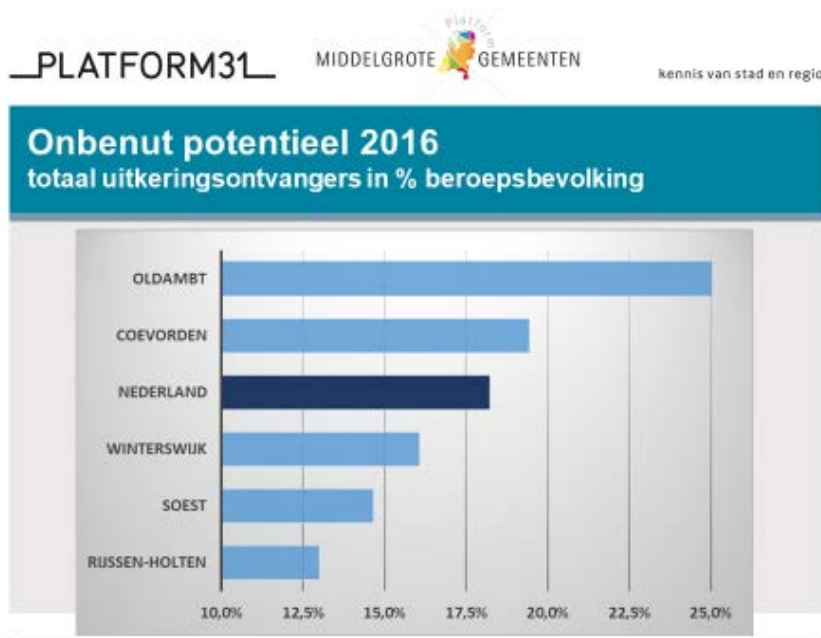

In Oldambt staan 5.000 inwoners langs de kant omdat zij in de WW zitten (blauw), in de bijstand zitten tot de AOW-leeftijd (rood) of arbeidsongeschikt zijn (groen). In Rijssen-Holten zijn dat ruim 2.500 mensen. En feitelijk is het onbenut arbeidspotentieel zeker het dubbele

(10.000 mensen) als wij rekening houden met de mensen die ontmoedigd zijn om zich aan te melden voor de arbeidsmarkt en de mensen die meer uren willen werken. Naast de schadelast voor de gemeenten (bijstand) is van nog groter belang dat hierdoor economische groei wordt misgelopen. Als de arbeidsparticipatie van vrouwen niet veel verder omhoog kan (of de gemeenten hiervoor geen goede instrumenten hebben) en grote groepen statushouders slecht inzetbaar zijn (net zoals in het verleden) dan zullen wij het van de grote groep moeten hebben die nu langs de kant staat, die niet meedoet of die meer uren wil werken.

En als wij de inschattingen van de OECD volgen dat hooguit tien procent van de banen in Nederland verloren zullen gaan door automatisering, robotica, kunstmatige intelligentie e.d. en dat de komende jaren vele nieuwe banen zullen ontstaan dan hebben wij een veel groter arbeidsaanbod nodig om te zorgen dat er voldoende goede mensen beschikbaar zijn (laag-, midden- en hoogopgeleid) en dat werkgevers goed kunnen kiezen. Illustratief is dat er de komende jaren 100.000 nieuwe banen ontstaan in de ouderen- en verpleeghuiszorg. Maar zijn de middelgrote gemeenten in staat om op tijd op deze arbeidsvraag in te spelen? En dat is maar één willekeurig voorbeeld van de vele mismatches op de arbeidsmarkt die wij, ook in de middelgrote gemeenten, constateren.

Iets meer dan een kwart van de beroepsbevolking doet niet mee in Oldambt (26 procent). In Coevorden is dat bijna een vijfde. In Nederland is het 18 procent, in Winterswijk 16 procent, in Soest 15 procent en in Rijssen-Holtén 13 procent. En zoals gezegd, als rekening gehouden wordt met de ontmoedigden en de mensen die meer uren willen werken, is het feitelijk het dubbele.

Kwaliteit woon- en leefomgeving

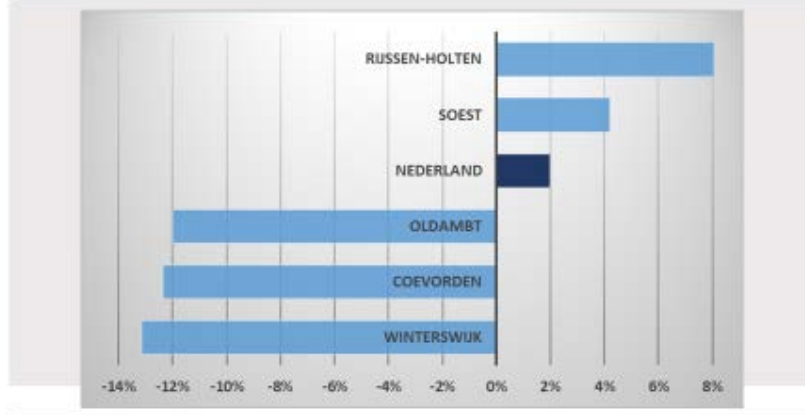
Voor de middelgrote gemeenten is de kwaliteit van de woon- en leefomgeving strategisch van groot belang. Het is bovendien van belang om deze woon- en leefomgevingen, en de bestaande woningen, aan te passen aan de ingrijpende veranderingen in de bevolkings- en huishoudenssamenstelling.

Het aantal huishoudens neemt naar verwachting in de prognoses van het CBS/PBL toe met 12 procent in Rijssen-Holtén en met 9 procent in Nederland. In Soest neemt het aantal huishoudens naar verwachting nog toe (2,5 procent). Maar in Oldambt (- 2,2 procent), in Winterwijk (-8,7 procent) en Coevorden (- 11,7 procent) daalt naar verwachting het aantal huishoudens.

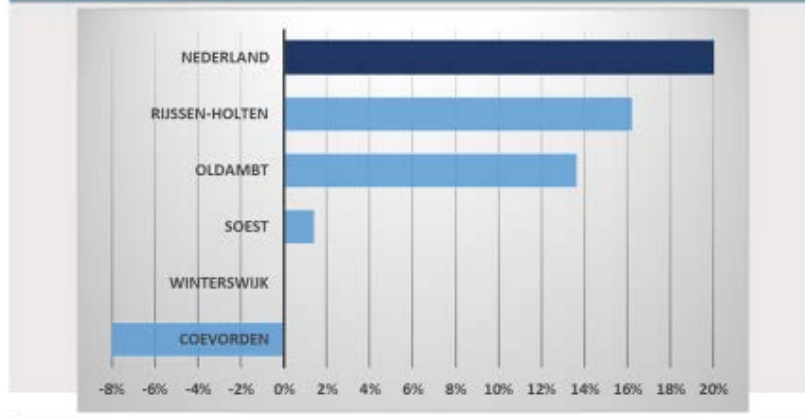

Het aantal paarhuishoudens groeit minder of krimpt sterker dan het totaal aantal huishoudens. Dit komt vooral omdat het aantal eenpersoonshuishoudens sterk groeit of nog minder krimpt. Veel van deze eenpersoonshuishoudens zijn in de toekomst ouderen die alleen zijn komen te staan. Het is een belangrijke opgave voor de toekomst om te zorgen dat er voor de eenpersoonshuishoudens, zeker op latere leeftijd, voldoende goede woningen beschikbaar zijn en dat zij geen eengezinswoning bezet blijven houden die niet meer goed bij hen past. Dit is een lastige opgave omdat ouderen over het algemeen zo lang mogelijk zelfstandig willen blijven wonen in hun eigen woonomgeving en hun eigen woning en dat de verhuizing naar bijvoorbeeld een appartement (soms qua huur ook nog eens duurder) slechts beperkt plaatsvindt.

Ontwikkeling aantal paarhuishoudens 2017 – 2040

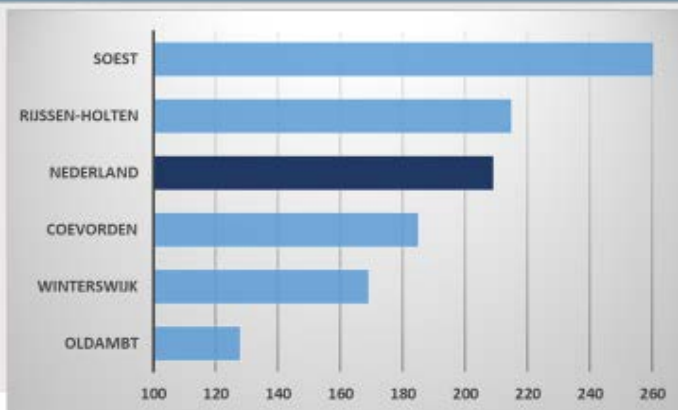

Ontwikkeling eenpersoonshuishoudens 2017 – 2040

Om de 'aantrekkelijkheid' van de middelgrote gemeenten te kunnen bepalen, heb ik ook gekeken naar de gemiddelde woningwaarde van de woningen. In Soest €266.000, in Rijssen-Holtén €215.000 euro, in Nederland gemiddeld €209.000, in Coevorden €185.000, in Winterswijk €169.000 en in Oldambt €128.000.

Gemiddelde woningwaarde 2016 (x € 1.000)

De inwoners en toekomstige inwoners van de middelgrote gemeenten stellen steeds hogere eisen stellen aan de kwaliteit van hun woon- en leefomgeving. Mensen en huishoudens kiezen in toenemende mate hun woonplaats op grond van de 'quality of living' en kijken van daaruit welke banen bereikbaar zijn in de eigen stad of in de omgeving. Het 'daily urban system' dijt uit, er is een trek naar de stad, en voor specifieke groepen (jongeren, alleenstaanden, kenniswerkers) neemt het belang van suburbanisatie af. In de literatuur wordt dat genoemd "werken volgt wonen" en dat zal naar verwachting alleen maar sterker worden. Als gevolg hiervan gaan gemeenten, steden en regio's elkaar steeds sterker strategisch beconcurreren op de kwaliteit van hun woon- en leefomgevingen (méér variatie, duurzaamheid, nabijheid van groen, natuur en water en dat steeds beter met elkaar verbinden).

Het gaat om méér vraaggestuurd ontwikkelen en transformeren. De langere termijntrend is om nieuwe woonvormen zoals woonwerk mogelijkheden aan te bieden, micro-appartementen, Tiny houses, nul-nota woningen, kangoeroewoningen (waarbij twee of drie generaties in hetzelfde huis wonen), levensloopbestendige flexibel indeelbare woningen, hofjeswoningen en complexen waarin wonen, zorgvoorzieningen en faciliteiten bij elkaar komen, en speciale 'multi-single' woningen, waarin oudere alleenstaanden voor elkaar kunnen zorgen.

De aantrekkelijkheid van de middelgrote gemeente komt onder andere op eenvoudige wijze tot uiting in een positief binnenlands migratiesaldo. Zijn er meer mensen die vanuit andere gemeenten naar uw stad verhuizen dan er inwoners vertrekken naar andere gemeenten. Een positief saldo duidt op een aantrekkelijk woon-, leef- en werkmilieu. Wij hebben voor u de verhuizingen naar en uit uw middelgrote gemeente opgeteld voor de periode 2000 tot 2016 en wij hebben de verwachtingen van de demografen voor de toekomst ernaast gezet (2015-2030 en 2013-2040). Soest is structureel aantrekkelijk en Coevorden, Rijssen-Holtén en Winterswijk verliezen structureel meer inwoners dan er nieuwe bewoners naar hun gemeente verhuizen.

Binnenlands migratiesaldo			
Gemeenten	2000-2016	2015-2030	2030-2040
Coevorden	-2.152	-5.000	-2.400
Oldambt	-572	1.400	1.000
Rijssen-Holten	-1.152	-100	-300
Soest	369	1.800	900
Winterswijk	-2.678	-5.000	-2.100

Bron: CBS, Statline

De inwoners in de (grote) steden zijn op allerlei manieren gesegmenteerd en gefragmenteerd (naar leeftijd, naar inkomenssituatie, naar gezinssituatie, naar mate van hulpbehoevendheid, naar werkzekerheid, naar herkomst en naar etniciteit). Daarbij wordt de segregatie naar opleidingsniveau en naar mentaliteit dieper. In de verbanden waar mensen elkaar tegenkomen (wonen, werken, onderwijs) is uitsortering waar te nemen. Er is in toenemende mate sprake van perspectiefongelijkheid. Samen met de arbeidsmarktontwikkelingen (flexibiliteit) en de toenemende onzekerheid (over werk, inkomen, pensioen en zorg) leidt dit bij belangrijke groepen inwoners tot onvrede over de maatschappij en de politiek. Met goed beleid en met voldoende sociale cohesie en samenhang kan dit probleem in de middelgrote gemeenten veel minder spelen.

Duurzaamheidsbalans

Om de Parijse doelstellingen te halen en om de Energieagenda van minister Kamp uit te voeren moeten er vele dingen tegelijkertijd gebeuren. Wij kunnen er niet slechts één of twee maatregelen uitpakken. Het gaat om de energiebesparing in woningen. Het gaat om duurzame warmte voor woningen en gebouwen. Het gaat om elektriciteit van zon en wind. Het gaat om het mogelijk maken van CO₂-afvang en -opslag. En het gaat om nulmissie voertuigen. Het is én, én en én.

En dit alles razendsnel. De komende dertig jaar. Op alle terreinen moeten tegelijkertijd grote stappen gezet worden. En omdat de meeste burgers de duurzaamheidstransitie nog niet een belangrijke prioriteit vinden en het zeer ingewikkeld zal zijn om de ingrijpende wijzigingen in wonen, werken, recreëren, verplaatsen, produceren en consumeren met voldoende snelheid te realiseren, is een leidende rol van de lokale overheid onmisbaar.

De studiegroep 'Duurzame groei' heeft in juli 2016 voor het volgende kabinet een breed advies 'Kiezen voor duurzame groei' geschreven over de versterking van het verdienvermogen van de BV Nederland (land, stad en regio) ten behoeve van werkgelegenheid en duurzame welvaartsgroei. De Studiegroep is door de regering gevraagd

om met een dwarsdoorsnijdende blik concrete beleidsopties in kaart te brengen over de volle breedte van het overheidsbeleid en daarbij ook concrete structurele hervormingsvarianten uit te werken. De studiegroep was breed samengesteld met de topambtenaren uit alle departementen. Het gaat om het investeren in onderwijs en het belang van permanent leren om ons toe te rusten voor verandering. De energietransitie, het werken aan een circulaire economie en slimmere mobiliteit om stappen te zetten naar een duurzame economie. Het verminderen van de onevenwichtigheden in onze samenleving door een betere spreiding van consumptie over de levensloop, het verdergaand hervormen van de woningmarkt, een beter belastingsysteem en door een arbeidsmarkt die meer in balans is. Het ruimte maken voor vernieuwing door wetenschap te laten aansluiten bij maatschappelijke uitdagingen, door betere financieringsvormen, het profiteren van de digitale economie en door het creëren van de voorwaarden voor zorgvernieuwing. En deze transitie naar duurzame groei kan alleen als de overheid een lerende overheid is. En controversiële en ongemakkelijke vraagstukken aanpakt: het herzien van het belastingstelsel, het verder en versneld verlagen van de hypotheekrenteaftrek, en bijvoorbeeld het invoeren van het rekeningrijden.

Ook Telos kiest met zijn kapitalenbenadering zo'n breed perspectief. Volgens de duurzaamheidsbalans van Telos is de duurzaamheidsscore van Rijssen-Holten 54 (score 0-100). Dat ligt hoger dan voor heel Nederland (49). En het zorgt er voor dat Rijssen-Holten positie 74 inneemt op de ranglijst van 393 gemeenten. De laagste score heeft Oldambt (41) en plaats 388 op de ranglijst van 393 gemeenten.

Bron: waarstaatjegemeente.nl (rapportage TELOS).

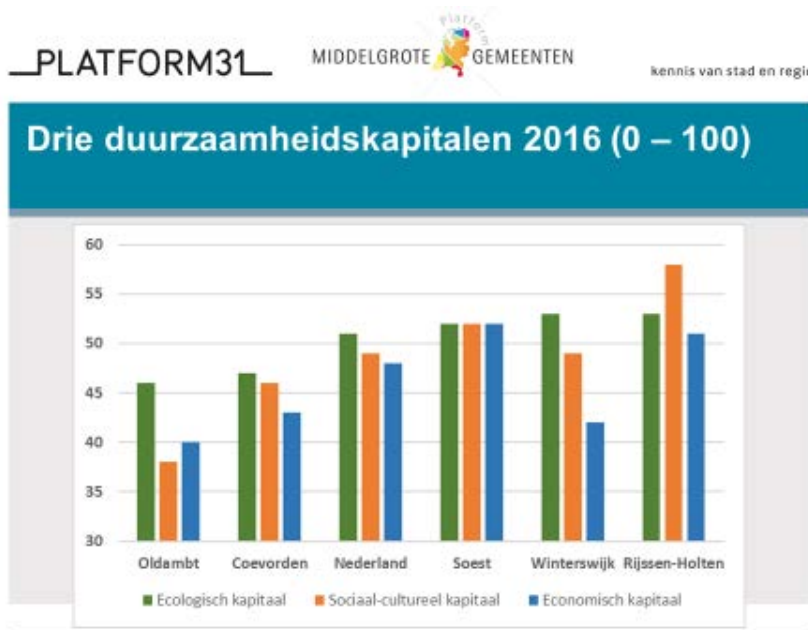
De totaalscore komt tot stand door een score op de drie kapitalen: 'ecologisch kapitaal', 'sociaal-cultureel kapitaal' en 'economisch kapitaal'.

Het *ecologisch kapitaal* beschouwt de verschillende ecosystemen binnen de regio. Deze dienen over voldoende veerkracht te beschikken om de natuurlijke en menselijke verstoringen op te kunnen vangen, zonder dat dit tot onherstelbare schade aan de functies

van het ecosysteem leidt. De variabelen van TELOS zijn: bodem, lucht, hinder en calamiteit, water, natuur en landschap, energie, afval en grondstoffen. Op een score van 0 tot 100 scoren Rijssen-Holten en Winterswijk het hoogst (53), het gemiddelde in Nederland is 51 en Oldambt scoort het laagst (46).

Het *sociaal-cultureel kapitaal* draait om de sociale interacties binnen een samenleving. Kernbegrippen zijn sociale rechtvaardigheid en maatschappelijke betrokkenheid. De variabelen zijn: economische participatie, maatschappelijke participatie, kunst en cultuur, gezondheid, veiligheid, woonomgeving en onderwijs. Het hoogst scoort Rijssen-Holten (58) en het laagst Oldambt (38). Het gemiddelde voor Nederland ligt op 49.

Binnen het *economisch kapitaal* staat het functioneren van de regionale economie centraal. Hierbij is de focus gericht op het behoud en versterking van het vermogen van een regio om voldoende inkomen te genereren. De concurrentiestrijd staat centraal. Een duurzame regionale economie genereert voldoende welvaart voor huidige en toekomstige generaties, en heeft voldoende dynamiek om in te spelen op veranderende maatschappelijke en economische ontwikkelingen. De variabelen zijn: arbeid, ruimtelijke vestigingsvoorwaarden, concurrentievermogen, infrastructuur en bereikbaarheid en kennis. De hoogst score heeft Soest (52) en de laagste scoren worden door TELOS toegekend aan Coevorden (43) en Winterswijk (42). Het gemiddelde voor Nederland is: 48.

De volgende stap (stap 2) is om na te denken over de achttien richtinggevende opgaven.

Stap 2 - Richtinggevende opgaven

- Keuze uit 18 richtinggevende opgaven
- Eén of een combinatie van meerdere
- Het gesprek hierover, en de spiegeling met anderen, heeft reeds toegevoegde waarde
- Keuzes afhankelijk van uitgangspositie, lokale situatie, (bestuurlijke) ambities

De achttien richtinggevende opgaven die beschreven zijn in *Naar een strategie voor middelgrote steden* zijn.

1. Verbeteren aantrekkelijke stad	6. Focus op het <i>daily urban system</i>	11. Vergroten van het aanpassingsvermogen & de weerbaarheid	16. Zorgen voor een stad in balans
7. Optimaliseren van regionale samenwerking	12. Versterk specifieke sterktes & specialisaties	17. Flexibiliteit en adaptiviteit van het bestuur	
8. Bevorderen culturele integratie & regionale identiteitsvorming	13. Differentiëren en complementeren	18. Horizontaal besturen in een netwerk	
4. Goede bereikbaarheid prioriteit	9. Verkleinen mismatches op de arbeidsmarkt & betere werking arbeidsmarkt	14. Faciliteren en stimuleren van ondernemerschap	
5. Organiseren van regionale netwerkkracht	10. Verbeteren van de vaardigheden van de beroepsbevolking	15. Benut vooral de lokale en eigen sociale kracht	

Stap 3 in het denk- en zoekproces naar ene samenhangende strategie behelst het nadenken over de positie van de middelgrote stad in de regio.

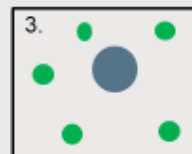
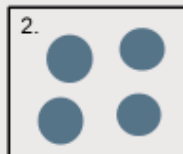
Stap 3 – Positie van stad in regio

- Welke positie heeft de stad in de regio?
- Waarin onderscheidt de stad zich?
- Positie is mede bepalend voor de strategie
- Onderscheid in drie typen middelgrote steden qua positie in de regio

Gestileerd kunnen drie posities van de middelgrote stad in de eigen regio onderscheiden worden.

Stap 3: Positie van stad in regio

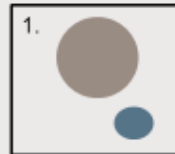
1. Middelgrote steden in de nabijheid van een grote stad of meerdere grotere steden.
2. Middelgrote steden in een polycentrische regio met steden van vergelijkbare omvang.
3. Monocentrische steden in een regio met voornamelijk kleinere gemeenten en kernen.

Stap 3: Positie van stad in regio

Type 1: Nabijheid grote(re) stad

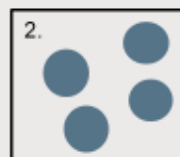
- Leen functies van de grote stad
- Versterk de complementariteit met de grote stad
- Creëer een aantrekkelijk woon- en leefklimaat
- Voorkom verlies van lokale identiteit

Stap 3: Positie van stad in regio

Type 2: Onderdeel polycentrische regio

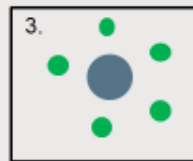
- Zet in op een complete regio (i.p.v. een complete stad)
- Maak regionale afspraken vanuit een gedeelde visie of ambitie
- Gun elkaar successen en vier ze samen
- Focus op het daily urban system van de inwoners

Stap 3: Positie van stad in regio

Type 3: Monocentrische stad

- Geef prioriteit aan de vitale centrumfunctie
- Wees bereid om taken te vervullen voor de regiogemeenten
- Toon leiderschap
- Maak gezamenlijke (prestatie)afspraken

Sluitstuk denk na over een samenhangende “logische” strategie.

Eerste stappen op weg naar een samenhangende strategie

Coevorden is een oude vestigingsstad op de enige doorlaatpost in het moeras naar het Noorden van het land. De kunde van de verdediging is in het verleden een voorbeeld geworden voor de rest van Europa. Later is de stad in verval geraakt en nu is men bezig om de rijke vestigingsgeschiedenis weer zichtbaar te maken. Coevorden is ontstaan uit vijf voorheen zelfstandige gemeenten en bestaat uit 28 kernen en één stadje. Van de 38.000 inwoners woont een derde in de stad en tweederde op het platteland. Men trekt 750.000 euro uit voor dorpsbudgetten (maximaal €20.000 per dorp). De oppervlakte van de gemeente is 300 km². De opgaven zijn onder andere: de Vogelaarstraten in Coevorden (geen wijken), eenvijfde van de bevolking die laaggeletterd is, de overerfbare werkloosheid bij een deel van de Coevordenaren, de grensligging, de relatie met de steden in de directe omgeving: Borger-Odoorn (25.000 inwoners) en Emmen (107.000 inwoners). Het realiseren en versterken van de agglomeratievoordelen heeft in Coevorden een heel andere betekenis dan in het Westen van het land. Wat is en kan de rol in de regio zijn? Door middel van het Finse gastheermodel werkt privaatrechtelijk samen met de omringende regiogemeenten. Er is veel verwantschap en ruimtelijk- economische samenwerking met Hoogeveen en Harderberg. En met het graafschap Bentheim heeft men een grensoverschrijdend bedrijfsterrein. Men zet in om Coevorden duidelijk de onderscheiden ten opzichte van andere gemeenten en steden, om te professionaliseren, om met een integrale ontwikkelingsstrategie herkenbaar te zijn voor de burgers en om een krachtige eerste overheid te zijn voor de Coevordenaren in de zanddorpen, in de relatief jonge veendorpen en in het stadje Coevorden.

De belangrijkste richtinggevende opgaven zijn: ‘bevorderen culturele integratie en regionale identiteitsvorming’ en ‘benutten van de lokale en eigen sociale kracht’. Een deel van de Coevordense dorpen ligt dichterbij Emmen dan Coevorden, en een deel van de dorpen en inwoners oriënteert zich op Hoogeveen. Coevorden is de kleinste van de drie nabijgelegen

steden. In Vierkant voor Werk! en Dutch Tech Zone werkt men – ook in relatie met Duitsland – samen met Harderberg, Emmen en Hoogeveen (bedrijvenregeling, bevorderen innovaties). Regionaal (Zuidoost Drenthe) is behoefte aan een eenduidige analyse die gedeeld wordt. Zo zorgt Zuidoost Drenthe voor een kwart van de toeristische overnachtingen in Drenthe. Over het algemeen heeft men vertrouwen in de overheid en is de gemeente ‘eerste overheid’. Met o.a. de dorpsbudgetten probeert men bij de eigen identiteit aan te haken. Slechts een deel van de inwoners dreigt af te halen, is niet sterk georganiseerd en uit zich minder. Voor een deel van de nieuwe inwoners geldt dat duidelijk minder: “rietgedekt en gedgebekt”. De speerpunten in de strategie zijn: in de dorpen met over het algemeen een prachtig leefklimaat de sociale kracht maximaal benutten en faciliteren (o.a. een digitale opgave), het profiel van de stad Coevorden versterken en uitdragen (historie, evenementen, toerisme) en in de regio de samenwerking meer slagkracht geven (toerisme, Dutch Tech Zone).

Oldambt is ontstaan uit allerlei herindelingen in de omgeving (Oost-Groningen). Het meest recent in 2010 door de samenvoeging van Scheemda, Winschoten en Reiderland. Vanuit de recente herindeling is het denken over rol en positie volop gaande en hebben sommige ontwikkelingen niet de volle aandacht kunnen hebben (o.a. de aanpassing van het winkelaanbod aan nieuwe omstandigheden). Voor Oldambt is de Blauwe Stad een speerpunt en binnenkort wordt een iconische project gerealiseerd (de langste 3D-geprinte fietsbrug). Men heeft 30 tot 25 miljoen geïnvesteerd om de verpaupering een halt toe te roepen en om het karakter te versterken. Winschoten is de 2^e winkelstad in de regio. Voor Oldambt zijn de belangrijkste opgaven: ‘vergroten van het aanpassingsvermogen en de weerbaarheid’ en ‘het faciliteren en stimuleren van het ondernemerschap’. Men heeft €10 miljoen gekregen om de werking van de arbeidsmarkt te verbeteren. Maar dat gaat men de moeizame samenwerking in Oost-Groningen verre van makkelijk. Ook het aardgasgeld geeft veel gedoe. Het belang van het vergroten van de weerbaarheid en het aanpassingsvermogen heeft alles te maken met de drempels in de cultuur en volksaard (de overheid heeft het altijd geregeld, antigezag, doe maar gewoon dan doe je al gek genoeg). Met innovativiteit probeert men zich aan te passen en ook om de passiviteit te doorbreken. Dorpen krijgen regelruimte en om de leefbaarheid te vergroten zijn 60 aanvragen bij de gemeente neergelegd.

Rijssen-Holten met 38.000 inwoners is een zeer ondernemende gemeente. Men is betrokken bij de Agenda van Twente en men kijkt ook naar het Westen naar Salland (Deventer). Men is recentelijk weer actief geworden in het Platform Middelgrote Gemeenten. Voor Rijssen-Holten zijn tien richtinggevende opgaven van belang. Maar als er slechts twee gekozen mogen worden dan zijn de belangrijkste richtinggevende opgaven ‘faciliteren en stimuleren van het ondernemerschap’ en ‘het benutten van de lokale en eigen sociale kracht’. Men wil en is een MKB-vriendelijke gemeente met accountmanagers en contactambtenaren, en men heeft in de crisis € 4½ miljoen geïnvesteerd om het afkalven van het ondernemerschap te stoppen. In plaats van taxi’s te betalen voor het leerlingenvervoer heeft men het geld gegevens aan de ouders zodat zij het zelf kunnen regelen (benutten lokale kracht). Op dit pad wil men verder gaan.

Soest ligt met een hoogwaardig woon- en leefklimaat in de dynamische regio Utrecht en Amersfoort.

Winterswijk heeft een groot verzorgingsgebied in een krimpende regio. De omvang van het winkelareaal is zelfs groot genoeg om 100.000 inwoners te kunnen bedienen. De belangrijkste richtinggevende opgaven voor *Winterswijk* zijn: 'focus op vitale binnenstad' en 'benutten van de lokale en eigen sociale kracht'. Men investeert onder andere zwaar in preventie.

Conclusie Platform31

Er zijn voldoende gemeenschappelijke thema's die de expertmeeting van het Platform Middelgrote Gemeenten zinvol maken:

- focus op de binnenstad (Coevorden, Oldambt en Winterswijk),
- het (beter) benutten van de lokale en eigen sociale kracht (Coevorden, Rijssen-Holten, Winterswijk),
- het stimuleren en bevorderen van het ondernemerschap (Oldambt, Rijssen-Holten).

En in elke middelgrote gemeente speelt de regionale samenwerking (betere samenwerking, gezamenlijke agenda, met wie op welk thema samenwerken, samenwerking over de grens).